

Академик др МИОМИР САВИЋЕВИЋ

"ГОЛИ ОТОК" У СТУДИЈИ МЕДИЦИНАРА

Црногорска академија наука умјетности одлучила је (прољећа 1994) да опроба да и сама нешто каже о Голом отоку. Оклијевање или нежурење да то учини раније проистичало је из разних разлога. Претпостављам да је један од најважнијих био зазирање да се не "увуче" у нешто чега се она чува, у дневну политику.

Затим, многи у ЦАНУ су били под утиском обиља штампаног материјала који су жртве Голог отока публиковале посљедњих година у дневним медијима, а и у форми монографија, па се стицао утисак засићености овим мучним темама и понављања, о патњама и понижавањима са натуралистичким описима грозота кроз које су ови људи прошли. Могло се чути питање: шта је и да ли је нешто још неречено остало што већ по неколико пута није на овај или онај начин доживљено и као исповијест, сјећање или оптужба објављено.

Руководство голооточких удружења, оно у Црној Гори посебно, сматрало је и истицало да ни изблиза није речено све и да је ова генерација дужна пред историјом да још пуно тога каже. Сазријевало је мишљење да би феномену Голог отока ваљало прићи и са научног гледишта, те да је и ЦАНУ дужна да о томе каже нешто.

Неколико чланова ЦАНУ је то разматрало и дошло до закључка да заиста има још пуно тога да се каже и да би ЦАНУ требало да покуша да то учини, наравно - са научног гледишта, методом који до сада за ову материју није кориштен.

Размишљајући о томе шта би се могло у том смислу рећи са гледишта медицине, у најширем смислу овог термина, дошао сам до увјерења да медицинарима стоји на располагању прилично богат материјал који није научно разматран или је само узгред, у цртицама несистематично "дотакнут" од стране голооточких сужања љекара и медицинара, као и од неких голооточана књижевника и других професија. Сма-

трао сам да би зато било умјесно прво прикупити и средити што је могуће више таквог писаног материјала, па затим покушати да се неке празнине и различита гледишта надопуне једним додатним испитивањем љекара и медицинара са Голог отока, не искључујући ни покушај да се обратимо и љекарима службе државне безбједности који су повремено боравили на Отоку. (Нешто о томе је већ познато јавности, као нпр. извјештај пуковника др Јова Бијелића који је написао претпостављеним послјије обиласка логора и сл.)

Медицинари би, по мом мишљењу, ваљало да се окушају у сљедећим областима и питањима:

1. медицине рада;
2. клиничких дисциплина, као: нутриционистике, дефицитарне исхране, смањења имунобиолошких снага организма, инфекција, ендокринолошких сметњи, обољења чула, коже и поткожног ткива и сл.;
3. области психијатрије и психологије (врло богата, а мало разматрана);
4. проблеми етике и хуманизма, укључујући и нека гранична питања голооточког карактера.

Изложићу, ради појашњења, за немедиционаре, нешто шире сваку наведену област.

1. Медицина рада

Каквим су се све радовима логораши бавили. Ко је планирао и водио радове. Да ли су то биле стручне особе и шта су радовима жељели да постигну: користи од грађевина за логораше, управу, друштво (извоз камена и израђевина од овог нпр. и других производа); да ли су радови били економски оправдани - рентабилни, је ли било "бесмислених" радова, понижавајућих и сличних, да ли је логорашима објашњаван план и корисност радова, за њих и за друштво, је ли било при томе увредљивих поступака, ко их је и зашто проводио и како су се према овим односили поједини логораши у разним фазама логорског живота.

О смјенама: колико смјена, са колико радних часова, је ли било измјене турнуса, недјељних нпр. Да ли је са гледишта економије рад био организован: да ли су у план уношени елементи мотивисаности логораша и њихова мишљења и иницијативе за планирање и извођење радова. Какав је био ритам рада и пауза. Критички поглед на квалитет паузе у раду.

Снабдијевање *водом за пиће* при раду и њен квалитет са гледишта количине, питкости (органилептичких особина) и загађености.

Заштита при раду: општа и индивидуална заштита, те њихове ефикасности: је ли било квалификованих особа за провођење зашти-

те на раду, ко су оне биле (њихова стручност). Указивање помоћи при повређивању на радилишту, ко је то организовао и спроводио, са каквим средствима и стручним знањем.

Каква је била заштита при невремену: киши, вјетру, жези, раду у води (нпр. при вађењу пијеска из мора и сл.).

Како је био организован транспорт *повријеђених* или акутно обољелих до амбуланти које су водили љекари. Какви су били услови за одржавање личне - тоалетне хигијене при раду и након тога.

Да ли је било осјећаја сигурности при раду.

Шта су били најчешће *узроци и извори (предмети) повређивања* и обољевања (акутних) у процесу рада. Какве су биле најчешће повреде, како су ове третиране и са каквим успјехом у стационару.

Какав је био *инвалидитет*. У чему су се одражавале инсуфицијенције указивања прве помоћи и накнадног лијечења. Однос љекара и медикара, хигијеничара и др. према повријеђеним и обољелим. Је ли било разлика у односу према логорашима појединих здравствених радника и зашто је до тога долазило код ових. Да ли је постојало повјерење у здравствене раднике логораше. Примјери за неповјерење.

Слободно вријеме

Организација одмора по завршеном раду. Да ли је ова била строго и јасно прописана и ко ју је проводио, каквим мјерама и с каквим успјехом. Је ли било стварно слободног времена - по вољи логораша, гдје је ово провођено и како. Најважније обавезе логораша ван рада у смјени.

Шта је реметило релаксацију и због чега.

Проблеми комуналне хигијене

Спаваонице: опис кревета и постељине.

Тоалети за малу и велику нужду, прање и купање. Коришћење сапуна, дезинфекционих средстава, пешкира. Постељно и лично рубље. Одржавање хигијене. Ко је и како је то водио. Обућа.

Прошлеуеидемијске мјере

Какве су биле, ко их је проводио и са каквим усмјехом. Паразити: мишеви, ваши, стјенице и др.

Проблем изолације, карантина.

Хигијена исхране

Оцјена квалитета и квалитет намирница и њихове обраде. Да ли је ова била планирана и вођена, те контролирана од довољно квалификованих лица. Органолептичке особине животних намирница и јела. Монотонија менија. Критика кулинарне обраде намирница. Број и квалитет оброка дневно.

Да ли је било хране за дијеталце и по ком мјерилу.

Најважније замјерке на исхрану у логору.

Прање посуђа и одржавање хигијене у трпезаријама. Пропусти.

Чување намирница.

Појава алиментарних токсинфекција и мјере за њихово сузбијање.

Појава авитаминоза. Њихови симптоми и мјере за сузбијање.

Други симптоми малнуриције и њене реперкусије на здравље и радну способност логораша.

Да ли су логораша могли утицати на организацију исхране у логору. Примјери.

Водоојскрба ван рада: квалитет и квантитет воде за пиће и одржавање тоалетне хигијене.

Санација ошћадних мајерија: ко је то водио, како и са каквим успјехом. Како је у овој области била организована здравствена заштита и противепидемијске мјере. Зашто је долазило до епидемија. (Истина о мишљењима да су неке епидемије биле намјерно изазване).

Купање у мору и сунчање ван рада.

О сјорџским акџивносџима

Кулџурно-џросвјеџни рад: врсте, интенце и однос управе логораша према појединим формама рада:

Посебно о џолиџичко-васџџином раду - критика и самокритика, преваспитавању, бојкоту, скидању бојкота и улози појединаца из управе логора те самих логораша. (У овом дијелу биће ангажован поред психијатра и реномирани социолог логораш проф. М. Живковић).

Кулџурно-забавне џрџредбе, коришћење радија, телевизије, позоришта, хорова и сл. Ко их је организовао и како су примане од логораша.

Радилиџиџа ван Голоџ оџока: сјеча шума, изградња путева и др. - посебно обрадити у свјетлу већ изнијетих питања.

Орџанизација и рад здравџвених усџанова: амбуланти, болница и сл. Да ли је постојао правилник о раду - статут; од кога је донијет и на који начин.

Улога џекара службе државне безбједности у изради правила рада здравствених радника логораша, методи џихове контроле у одлукама о начину лијечења и оцјене радне способности. Примјери (неки) џиховог утицаја на рад здравствене службе логора и оцјена посљедица таквог рада. (Ако се џекари УДБЕ не одазову на анкету мишљења ће се потражити од џекара-логораша.) О повјерењу логораша у рад здравствених радника. Да ли су очекивали више и како су тумачили инсуфицијентности ове службе при џиховом амбулантском и болничком лијечењу. Колико је џекар-логораш био слободан да постави дијагнозу, проведе лијечење у логорској болници или упути пацијента

на даље лијечење и испитивање у здравствене установе ван отока. У којим је видовима дијагностике и терапије био ускраћен, оскудан, ограничен. Шта се није могло учинити без плацет-а љекара УДБЕ? Примјери из те области. Је ли било разлика у ставовима управе установе (болнице) и љекара-логораша. У чему се нпр. то огледало и како су те разлике рјешаване. (Арбитри.)

Је ли било систематских љекарских прегледа логораша, са којим циљем и на чију иницијативу. (Говори се да је др Никола Николић вршио такве прегледе и да је на неки начин успио да нешто од тога материјала изнесе при отпусту из логора. Може ли се до тог материјала доћи. Књижевник Михајловић је користио нешто од тог материјала.)

Која су обољења била највише заступљена међу логорашима при амбулантском обраћању за љекарску помоћ а која међу хоспитализованим. Која од ових су највише изазивала инвалидитет и какав.

Настојаће се да се болести систематизују по органима и системима: обољења дисајних органа, пробавног тракта, урогениталног, нервног система, коже и др. (Др Светолик Божовић је у свом дјелу нешто у том смислу покушао да уради, па би ваљало разматрати његове податке и надопунити их подацима из других извора.)

Добро би било покушати да се обољења доведу у везу са условима живота и рада логораша, и онима из антилогорског живота. (Неки су нпр. логораша на Отоку први пут показали манифестне знаке тbc. и др. обољења, док су други - П. Комненић нпр. - годинама прије Голог отока боловали од тbc-а преживјели су без егзацербацила (?) све страхоте најсуровијег режима).

Да ли су услови живота и рада појединих здравствених радника логораша били сношљивији од услова оних других заточеника и у чему се то одражавало.

Да ли је на Голом отоку постојала љекарска тајна. Шта се није морало казати управи логора и удбиним љекарима. Примјери избјегавања логорских норми и прописа од стране љекара логораша те евентуалне консеквенце.

Суициди на Голом отоку. Колико је честа била ова појава и ко су били жртве, при којим условима и околностима. Које су биле врсте суицида у тентамент с. Однос управе логора према жртвама (аутопсије?) њиховим породицама и према оним који нијесу подлегли покушају суицида. У каквом су положају при том били љекари-логораша који су морали да ћуте о томе, а у каквом љекари УДБЕ.

Навести неколико примјера (др С. Божовић је нешто о томе писао).

Услови живота у логорима су били толико тешки да су поједини логораша жељели да оболе. Један изјављује да је био пресрећан кад му је љекар Грујо Петровић "нашао обољела плућа". Могу ли се навести слични примјери. Је ли било казни за љекара и њихове хуманитар-

не мјере и за тзв. аграванте и забушанте. Навести примјере из рада жбира који су достављали сличне појаве управитељу, као и оне кад су љекари и "забушанти" успијевали да измакну казнама. (Врло кратко!)

Проблеми менталног здравља

Ово је првенствено област за психијатре и психологе, али не само за њих. (Корисно би било видјети шта је о томе опширно написао др Св. Божовић у својој књизи о Голом отоку, као и књижевник др Михаиловић.)

Настојати да се дође до солиднијих података о броју неуроза и психоза и других граничних девијантних појава и менталних аберација код логораша од почетка хапшења, периода истраге и логорског живота од 1949. па до распуштања логора. Чињеница је, наиме, да су услови живота и рада били најтежи првих година иза 1948, а све лакши(?) посљедњих година пред укидање и распуштање логора.

Неурозе су биле најчешће појаве, па је потребно да се наведу најчешће клиничке форме и др. одлике, уз осврт и поређење са неурозама на крају ослободилачког рата 1944-5. године што је описао Х. Клајн ("*Рајна неуроза Југословена*"). Је ли било агравација и симулација душевних сметњи. Навести примјере. Који логораша су томе чешће подлијегали. Покушаће се да се дају приближни узроци повећане фрагилности одређених личности. Ни један (?) "становник Петрове рупе" није манифестовао знаке душевних аберација. Како то објаснити? Какав је став и лијечење био за овакве болеснике од стране љекара-логораша а какав Удбе и управе логора. Најчешће клиничке форме неурозе и психозе на Голом отоку и у другим логорима, дужина трајања и како су се ови понашали по отпусту из логора. (Има нешто података о онима који су се лијечили на неуропсихијатријској клиници Медицинског факултета у Београду, ваљало би се потрудити да се прикупе подаци од љекара и здравствених установа у унутрашњости.)

Како су се ови болесници понашали према члановима породица и друштву (и *vice versa*). Је ли било распада породица, неразумијевања и др.

Како су ови (и други) логораша примљени од власти, партије и појединаца по отпусту из логора. Јесу ли при отпусту добијали инструкције како да се понашају и да ли су врбовани да информишу Удбу о одређеним појавама на које треба да обраћају пажњу "на слободи". Ко су били заврбовани и какви су били методи врбовања. (Овдје ће социолози такође рећи своје мишљење).

Јесу ли ослобођени логораша показивали менталне сметње, каквог карактера најчешће, да ли су се обраћали због тога за помоћ психијатара и других љекара и са каквим успјехом.

Многи су се жалили на поремећен сан, тешке снове, зазирали од дружења и разговора о болести и томе што су преживјели; неки су имали манију праћења и гоњења. Навести ће се неколико примјера (кратко) оваквих сметњи.

Било је и *суицида* - под којим условима. Може ли се покушати да се освијетли конституција (др Баковић: "*О депресији Црногораца*") и личности најтеже кињених и злостављаних који су се очували и нијесу показивали знаке менталних сметњи (оних из тзв. Петрове рупе)?

Је ли било случајева и у којој мјери оних који су се одали алкохолу - скривено или манифестно.

Посебно се планира *поглавље о психопатима*, и то како међу члановима управе Голог отока, руководиоцима барака, хигијеничарима и сл. "повјереницима" међу логорашима, са примјерима њихових психопатских понашања.

Настојаће се да се на овим проблемима ангажују појединачно и скупно психијатри, психолози и социолози, али и сви који то желе и умију.

Је ли било појава, и колико често, да су бивши голооточани на слободи долазили у сукоб са законима и властима. По којим питањима најчешће. (Ово у заједници са правницима.)

Било је не мало узајамних оптужби на рачун понашања појединих логораша у вријеме логорског живота, истраге и др. (Сарадња са Удбом, с управом логора, злоупотребе жене-логораша и сл.).

Понекад те оптужбе нијесу биле довољно засноване. Који су разлози таквих оптужби онда и последице укидања логора.

На којим су се питањима и мукама најчешће "ломили" логораша од стране управе логора, иследника и др., шта им је падало најтеже.

Које су биле "*Break points*" ("тачке прелома")? Како данас логораша гледају на узроке својих мука, сматрају ли да су за нешто и сами били криви и да су то могли и требали избјећи. Могу ли разумјети неке поступке логораша и оних "с друге стране барикаде".

Јесу ли суђени, мучени и гањани за нешто што нијесу урадили и за шта су најчешће оптуживани.

Праштају им, али то не могу никад заборавити!

Нека кажу је ли то правилан став. Који логораша не мисле тако.

Шта мисле о оваквом ставу, сматрају ли да би неке од организатора Голог отока, иследника и мучитеља ваљало позвати на судску одговорност и "по заслуги" казнити. За каква понашања у првом реду. Које све врсте казни би ваљало примјењивати.

Шта мисле о раду љекара Удбе: Јесу ли сви били некоректни и нехумани.

Шта о друговима који су посрнули и у одређеним фазама показали знаке слабости. Треба ли их јавно за то жигосати.

Какву рехабилитацију желе и траже за логораше (њихове породице).

Задатак и начин рада медицинара и социолога на овом дјелу ЦАНУ биће знатно другачији од оних који су до сада писали и говорили о оточанима (Голи оток и Гргур), билећанима, грдишћанима и др., а дијелом и од рада других група ЦАНУ одбора за Голи оток.

Држећи се хуманих принципа и научног метода, они ће настојати да до максимума остану непристрасни у свом раду.

Они ће се трудити да буду објективни и да сваку тврдњу и оцјену солидно документују, било у већ објављеним списима, и изјавама (критички прихваћеним!) или, у процесу писања овог дјела, скупљеним анкетама, скуповима и дискусијама и др.

На вјеродостојност појединих података кроз текст указиваће сами аутори, али ће прави коментар и оцјене о предметима испитивања давати у врло сажетој форми на крају својих прилога, без експлицитних осуда и сл., које треба саме да произађу из приложених факата.

У том смислу евентуалне компарације са условима живота и рада заточеника у прошлости, код нас и у иностранству, биће даване на начин како се то чини у научним радовима.

Уколико буде непомирљивих разлика у гледиштима по појединим проблемима изнаћи ће се и разни ставови, ако су документовани.

Оригинални документи биће пожељни као и други документациони материјал - фотоси, цртежи и сл.